

Stinas

artiklar 29

INNEHÅLL

- 3 Matfavorit
- 4-6 Bevara mat
- 7 Kryddväxter
- 8-9 Folkuniversitetet
- 10-12 Folkhögskola och Kapellsbergs musikskola/
Musiklinjen Kapellsberg
- 13-15 Sveriges län, landsting och regioner
- 16-20 Köpingar
- 21-31 Kriminalvården
- 32-33 Rättspsykiatri
- 34-35 Nobelpris för covidupptäckt

Matfavorit

KÄLLA: expressen.se

Stuvade makaroner

4 personer

Stuvade makaroner, en riktig pastaklassiker där makaroner stuvas i mjölk.

Ingredienser

1 liter mjölk (3%)

1 tesked salt

5 deciliter idealmakaroner eller andra makaroner (ej snabbmakaroner)

ev. 1 kryddmått nymald svartpeppar

Ev. 1 kryddmått muskotnöt - riven eller mald (valbart, jag gillar det inte)

Tillbehör stekt falukorv eller köttbullar

Ketchup och ev. senap

Råkost- eller grönsallad

Gör så här

Koka upp mjölken. Häll i salt och makaroner och rör om.

Koka på svag värme utan lock ca 25 minuter. Rör om då och då. Håll koll, mjölk är lurigt att koka, kokar lätt över eller fast.

Stek falukorvskivor eller köttbullar.

Krydda ev. makaronerna med peppar och muskot.

Bevara mat

Jag trodde att jag hade publicerat en artikel tidigare om bevaring av mat förr. Hittar ni den får ni ursäktas mig.

Att ta tillvara sommarens skörd är både roligt och nyttigt. Det är inte särskilt svårt och man klarar sig bra utan specialutrustning. Lycka är egen jordgubbsylt till plättarna en mörk novemberkväll och ångande het vinbärssaft tröstar i förkylningstid. Läs vidare för grunderna till konservering av bär, svamp, vilda växter och örter.

Konservera betyder att förhindra förstörelse, alltså att bevara. I dagens läge har vi många sätt att bevara skörden. Från att förr ha saltat och torkat livsmedel har djupfrysningen i dag blivit den allmännaste konserveringsmetoden. Men torkning av örter och svamp har återigen vunnit mark.

En god hygien, prima råvaror noggrannhet ger bästa slutresultat. Genom att jobba snabbt undviker du att luftens mikrober kommer i kontakt och förstör konserverna.

VIKTIGA MÅTT

Socker och syltsocker

1 deciliter = 85 gram

100 gram = 1,2 deciliter

Salt

1 deciliter = 110 gram

100 gram = 0,9 deciliter

Grovt salt

1 deciliter = cirka 120 gram

100 gram = cirka 0,8 deciliter

Vikt på 1 tesked (5 milliliter)

Askorbinsyra	4 gram
Pektin	3 gram
Natriumbensoat	2,5 gram
Citronsyra och vinsyra	5 gram

Vikt på 1 liter bär/frukt

Vinbär cirka 500 gram (½ kilo)
Krusbär cirka 600 gram
Körbär cirka 750 gram
Hjortron cirka 500 gram
Jordgubbar cirka 500 gram
Blåbär cirka 700 gram
Rönnbär cirka 500 gram
Lingon cirka 600 gram
Hallon cirka 500 gram

TORKNING

Lufttorkning är ganska ovanligt i dagens hem. Fabriksmässigt är det ofta frågan om vakuumbtorkning, då vattnet avdunstar vid låg temperatur utan lufttillträde.

Mikroorganismer kan inte leva utan vatten.

KONSERVERING MED SOCKER OCH SALT

Både salt och socker binder vätskan i livsmedlet och mikroorganismerna kan inte utvecklas.

SURA KONSERVER

I sur miljö kan inte mikroorganismer utvecklas. Man lägger in i ättika, tillsats av bensoesyra, gör surkål etc.

INKOKNING

Hettan dödar mikroorganismerna och burken sluts lufttätt och nya mikroorganismer kan inte ta sig in.

FRYSNING

Djupfrysning är i dag den vanligaste konserveringsmetoden i våra hem. Mikroorganismerna dör inte, utan verksamheten stannar av.

RÖKNING

Rökning förlänger hållbarheten hos livsmedel. Kemiska ämnen i röken förhindrar mikroorganismangrepp. Sker oftast industriellt och i en kombination av saltning.

KONSERVERINGSMEDEL

Salt

Koksalt, natriumklorid.
Lätt saltat vatten, 2 teskedar salt/liter vatten.

Socker

Tillsätt minst ½ kilo socker per kilo bär, om man minskar sockret måste även andra konserveringsmedel tillsättas.

Syltsocker

Består till 98% av socker. I övrigt innehåller det fruktpektin (förtjockningsmedel), citronsyra (surhetsreglerande medel), kaliumsorbat (konserveringsmedel).

Gelésocker

Består av socker, stärkelsesirap, pektin, citronsyra. Används för gelérätter och garneringsgelé på tårtor och pajer. Inte för konservering eller för gelé som innehåller mjölk.

Askorbinsyra

Är C-vitamin och ökar vitaminhalten i konserven. Förhindrar att ljusa frukter mörknar. Färgade bär, t. ex. jordgubbar, bleks om man tillsätter askorbinsyra. Räkna med ½–1 gram/kilo eller liter konserv. 1 gram är ett rågat kryddmått.

Citronsyra

Ger konserven rätt syrlighet, används speciellt vid gelé- och marmeladkokning. Förhöjer syrligheten, har en viss konserverande effekt. Tillsammans med pektin och socker ger citronsyra konserven fin konsistens.

Kaliumsorbat

Skyddar konserven mot mögel.
1 rågat kryddmått/kilo färdig konserv.
Får inte koka. Ta upp en kopp av den färdiga sylten, rör ut kaliumsorbatet i koppen och blanda sedan ner det i den övriga sylten.

Bensoat

Skyddar konserven från att jäsa.
1 rågat kryddmått/kilo färdig konserv.
Får inte koka. Överdoserar kan ge bismak. Ta upp en kopp av den färdiga sylten, rör ut bensoatet i koppen och blanda sedan ner det i den övriga sylten. Man kan skölja ur burkar och flaskor med ett sköljvatten som består av 2 teskedar bensoat i 2 deciliter varmt vatten.

Bensoesyra

Vissa bär, t. ex. lingon och hjortron, innehåller detta naturliga skydd mot jäsning, så natriumbensoatet som är det vanligaste inte behöver tillsättas.

Pektin

Ett gelébildande ämne i frukt och bär. Sura bär (lingon) innehåller mycket pektin. Om man har övermogna bär eller pektinfattiga sådana måste pektin i pulverform tillsättas, det finns på apoteket. Räkna med $\frac{3}{4}$ tesked pektin, $\frac{3}{4}$ tesked citronsyra och 2 teskedar socker/kilo eller liter konserv. Rör ut i lite av den blivande konserven, rör i och låt sjuda några minuter under omrörning. Det finns också andra pektinhaltiga preparat i butikerna, följ då anvisningen. Geléämne röd melatin finns också.

Ättika

Syra i koncentrerad form. Framställs genom jäsning av sprit, ättika har en koncentration på 10-procentig ättikssprit. Kallas också för matättika. Recept på ättikslag: 2–3 matskedar ättika, 1 deciliter vatten och 2–3 teskedar socker.

Kryddväxter

Timjan

Den doftar underbart, och är mycket användbar i matlagningen.

Rosmarin

En av de bästa och mest användbara kryddväxterna utan tvekan.

Basilika

En av våra mest användbara kryddväxter.

Dessutom doftar den fantastiskt, det räcker med en lätt beröring för att den intensiva basilikadoften ska kännas i luften.

Passar utmärkt i röra till grillat.

Mynta

Både doft- och smakfavorit!

Mintte är en nordafrikansk specialitet som, rätt gjord, smakar både gott och mycket. Köpevarianterna smakar ingenting i jämförelse!

Dill

Ingen sommar utan färskpotatis med dill. Kanske är dillen sommarens krydda nummer ett.

Gräslök – söt växt och vardagskrydda

En av sommarens allra bästa smaker. Både bladen och blommorna är ätbara.

Persilja

Det finns 2 sorter bladpersilja – slätbladig och den vanligaste, den krusbladiga. Persiljan är både nyttig att äta (innehåller bl. a. mycket järn) och vacker att titta på.

Dragon

I min familj har den använts mycket till vit fisk.

Torka örter och bevara sommarens smaker

Färska kryddor är guld i köket, men det är nästan lika härligt att kunna använda frysta och torkade kryddor.

KÄLLA: blomsterlandet.se, vivilla.se

Folkuniversitet

På skolorna finns konstnärliga utbildningar inom dans, konst, foto, musik och hantverk.

Skolor

Balettakademien

Balettakademien finns i Stockholm, Göteborg och Umeå (t.o.m. början av 2000-talet Dansforum).

I Linköping finns Dansstudion.

Musikalartisten Linnea Stenbeck som jag skrev om i Öbackabrus härom året gick BA:s 3-åriga musikalartistutbildning i Göteborg. Likaså Carin da Silva, f. d. proffsdansare i Let's Dance.

Estetiska skolor

Konst, design, musik, teater, foto och mycket mer.

Gymnasieskolor

Våra gymnasieskolor präglas av en atmosfär där studiero och personligt bemötande går hand i hand.

Hantverksskolor

Yrkesförberedande heltidsutbildningar inom hantverk. Alla berättigar till studiemedel.

Internationella skolor, språkskolor

Studera språk på Folkuniversitetets språkskolor utomlands - som finns i många länder runt om i världen.

Komvux

Komplettera dina betyg inför högskolestudier eller gå en utbildning som leder till en ny yrkeskarriär.

Konst- och kulturutbildningar

Utbildningar som berättigar till studiemedel och är förberedande för högre utbildning inför yrkesarbete.

Montessoriskolor och montessoriförskolor

Skolor för barn. Skolorna arbetar med Montessoripedagogik.

Sfi - svenska för invandrare

Våra duktiga och engagerade sfi-lärare hjälper dig att börja arbeta eller utbilda dig vidare.

Skrivarakademin och Poppius

Skrivarakademin och Poppius kan följa dig hela vägen från din första skrivövning till din debut. En författare som gått på Poppius är Martin Melin.

YH-utbildningar

Yrkeshögskoleutbildningar med kvalificerad yrkespraktik.

Folkhögskolor

Folkuniversitetets folkhögskolor är politiskt, religiöst och fackligt obundna.

Skarpnäcks Folkhögskola

Har bl. a. Konstskolan Linnea som vänder sig till personer med diagnos inom autismspektrumtillstånd/ intellektuell funktionsvariation och som har rätt till insats enligt LSS.

Sundbybergs Folkhögskola

Bl. a. estetiska kurser

Södra Stockholms Folkhögskola

I Botkyrka. Har bl.a. estetiska kurser

Braheskolan, Visingsö

Ligger mitt på Visingsö i Vättern, utanför Gränna. Sveriges mest internationella folkhögskola. Med kurser i Brighton, Aix-en-Provence, Barcelona, Visingsö och Düsseldorf. För dig som vill ut i världen! Har även konst, teater och innebandy.

Braheskolan – filial Trollhättan

Erbjuder Allmän kurs och SFI i centrala Trollhättan i Västergötland.

Södra Folkhögskolan Helsingborg

Världens nyaste folkhögskola.
Läs Allmän kurs med en inriktning som ger högskolebehörighet eller en studiemotiverande kurs.

KÄLLA: folkuniversitetet.se

Folkhögskola

KÄLLA: Wikipedia, hfs.se, Instagram, folkhogskola.nu, sverigefolkhogskolor.se, sverigesradio.se

Folkhögskolor har funnits sedan 1868.

Som världens första folkhögskola nämns ofta den fria högskola som 1844 grundades i Rødding på Jylland i Danmark av danska författaren och prästen Nicolai Frederik Grundtvig.

Han ses som en av de viktigaste idéinspiratörerna till folkhögskolans framväxt. Grundtvig förespråkade en skola för folket, i kontrast till den föräldrade danska statsskolan.

Askovs folkhögskola i Askov på södra Jylland, grundad 1864 av Ludvig Schrøder, som en fortsättning på landets äldsta folkhögskola i Rødding, som upphörde sedan Slesvig nämnda år blivit tyskt (Schlesvig).

Skolan i Askov kom efterhand att lägga sin undervisning på ett högre plan än övriga folkhögskolor och ombildades 1878 till ”udvided Høj-skole” med 2-årig kurs.

Efterhand utvecklades den till ett danskt folkuniversitet, dock även fortsättningsvis led i grundtvigsk folkhögskoleanda.

Utvecklingen gick snabbt och redan 1870 fanns cirka 50 folkhögskolor i Danmark.

Första i Sverige

De första svenska folkhögskolorna grundades 1868. Det var folkhögskolan Hvilan i Åkarp mellan Malmö och Lund och Önnestads folkhögskola utanför Kristianstad i Skåne samt Östergötlands folkhögskola (senare Lunnevals) i Vikingstad utanför Linköping. Alla 3 hade en inriktning på medborgarbildning för unga män ur bondeklassen. De första kvinnliga eleverna kom 1873, på en sommarkurs för flickor på Folkhögskolan Hvilan.

Idag är Lunnevals en estetisk folkhögskola med filial i Mjölby och

I början av 1900-talet bildades många nya folkhögskolor, ofta med starka kopplingar till de framväxande folkrörelserna – arbetarrörelsen, frikyrkorörelsen, nykterhetsrörelsen och idrottsrörelsen.

Skolorna fyllde en viktig funktion eftersom det formella utbildningssystemet inte gav plats för stora delar av befolkningen. Många folkhögskolor är än i dag starkt engagerade i samhällsutvecklingen, både lokalt och globalt.

Från början låg folkhögskolorna på landsbygden och hade ofta internatboende. Den första folkhögskolan som låg i en storstad var Birkagårdens folkhögskola i Vasastaden i Stockholm som grundades 1912.

Idag

Sverige har 154 folkhögskolor. 112 av dem är knutna till olika folk- rörelser, ideella organisationer, stiftelser och föreningar. 42 drivs av landsting och regioner.

Över 60 000 personer får bildning genom folkhögskolekurser varje år.

På Gotlands folkhögskola i Gotlands största samhälle Hemse finns flera estetiska linjer samt en socialpedagogisk.

Gotlands folkhögskola finns även i Färösund på Färö norr om Gotland. Där startade man i början av 2004 på det tidigare militära området KA3.

Egen, lokal, erfarenhet

Jag gick på Härnösands folkhögskola på Murberget i Härnösand.

Den drivs av Equmeniakyrkan och Equmenia. Den grundades 1942 av Svenska Missionsförbundet som Mellersta Norrlands Ungdomsskola.

I mitt fall hittade jag och mina föräldrar en förteckning på nätet över folkhögskolekurser för funktionshindrade (det här var i mitten av 2000-talet, det hette så då).

Jag hade en funktionsnedsatt bekant som gick Rehabkursen när jag gick gymnasiet och jag var och hälsade på.

Jag gick sedan 2 st. 1-årsutbildningar, Rehab 2006/2007 och Miljöprofil 2007/2008.

Utbildningar som lades ner precis när jag gått (eller Reheb egentligen mitt i, jag hade tänkt gå 2 år)...

På folkhögskolan, lika som på Lärvox, kändes det inte alls lika skollikt som på gymnasiet.

Vi hade klassrum i ett vandrarhemskök och senare i en liten stuga. Det var lite av en familjekänsla.

Väldigt spridda typer av utbildningar gjorde att man antingen kunde yrkesutbilda sig i 4 år eller bara göra något annat i 1 år. Eller få en knuff (tillbaka) in i studier. Eller professionell hjälp med olika saker. Eller komma bort från ett destruktivt liv i dåligt umgänge.

Underhållning i form av både musik och teckenspråkstolkat fick man regelbundet. Dans fanns tyvärr inte när jag gick där (men både före och efter).

Se egen artikel på nästa uppslag om 2 av musikutbildningarna.

Kritiserad

Folkhögskolan som utbildningsform har flera gånger varit kritiserad och hotad. Av människor som tror att alla ska bli akademiker och inte tycker att en skola ska fånga upp och ge plats åt spridda typer av människor och behov som en folkhögskola gör.

Men alla KAN och VILL faktiskt inte bli akademiker.

Eller så kan man bli akademiker EFTER folkhögskolan.

I Ångermanland finns 3 folkhögskolor. Härnösands folkhögskola, Hola folkhögskola i Kramfors kommun med filial i Sollefteå och Örnsköldsviks folkhögskola.

I länet finns även en i Sundsvalls kommun Ålsta (man kan även läsa Allmän kurs i Fränsta mellan Sundsvall och Östersund).

I mina hemtrakter finns bl. a. Bollnäs folkhögskola, Forsa folkhögskola utanför Hudiksvall, Västerbergs folkhögskola utanför Storvik i Sandvikens kommun i Gästrikland, Brunnsviks folkhögskola i Ludvika och Mora folkhögskola i Dalarna.

Södra Vätterbygdens folkhögskola i Jönköping i Småland och Strömbäcks folkhögskola utanför Umeå i Västerbotten utbildat många av landets mest kända journalister.

Kapellsbergs musikskola/ Musiklinjen Kapellsberg

1834 köptes egendomen Kapellsberg av borgaren Johan Carl Kempe*.

På 1860-talet uppfördes herrgården för lektor Klemens Eurenus och 1961 blev här Norrlands första musikfolk­högskola.

Kapellsbergs musikskola startade 1961 på Kapellsbergs herrgård. Kapellsbergs musikskola i Härnösand började som filial till Framnäs folkhögskola i Öjebyn utanför Piteå. Den förste föreståndaren var Jonas Røjäs (1961-77 med vissa uppehåll).

Utbildningen blev 1976 Härnösands folkhögskolas musiklinje.

Verksamheten flyttades 1981 till nya lokaler på folkhögskolan.

Sedan Kapellsbergs musikskola bytte namn 2008 till Musiklinjen Kapellsberg har folkhögskolans aula namnet Røjässalen.

Härnösands folkhögskola har idag 2 klassiskt inriktade musiklinjer, Musiklinjen Kapellsberg och Klassisk sång med scenisk inriktning (alltså opera). Undervisning ges på de flesta vanliga klassiska musikinstrument samt sång, komposition och elektroakustisk musik. Kapellsbergs musikskola kallas internt för Kapells.

*Folkhögskolans f. d. idrottshall byggdes om någon gång 2007/2008 och blev då Kempesalen, skolans stora samlingssal.

**Numera finns ett behandlingshem på Kapellsberg.

Sveriges län, landsting och regioner

KÄLLA: Wikipedia, hhogman.se, str.se, uu.se

Län Historik

Länen var en administrativ indelning av Sverige. I ett tidigare häfte finns länsbokstäverna, så dem hoppar jag över.

Från början var län ett område som hade förlänats till en frälseman som belöning för hans tjänster mot konungen och riket.

Ordet har levt kvar, men har med tiden i praktiken fått en helt annan betydelse.

Myndighetsuppgifterna sköts av länsstyrelserna, som är statens organ i länen (regionerna). Länsstyrelsens chef, landshövdingen, utses av regeringen.

De politiska uppgifterna sköts av landstingen/regionerna, vars beslutsfattare väljs direkt av länets befolkning.

Sveriges län

Sverige var i slutet indelat i 21 län. Staden är residensstad

Norrbottnens län - Luleå
Västerbottnens län - Umeå
Jämtlands län - Östersund
Västernorrlands län - Härnösand
Gävleborgs län - Gävle
Dalarnas län - Falun
Värmlands län - Karlstad
Örebro län - Örebro
Västmanlands län - Västerås
Uppsala län - Uppsala
Stockholms län - Stockholm
Gotlands län - Visby
Södermanlands län - Nyköping
Västra Götalands län - Göteborg
Östergötlands län - Linköping
Jönköpings län - Jönköping
Kalmar län - Kalmar
Kronobergs län - Växjö. I Växjö ligger Kronobergs fästning.
Hallands län - Halmstad
Blekinge län - Karlskrona
Skåne län - Malmö

Före 1998 var Västra Götalands län:

Göteborgs och Bohus län - Göteborg
Älvsborgs län - Vänersborg
Skaraborgs län - Mariestad.

Älvsborgs län med residesstaden Borås. Länsnamnet kommer av Älvsborgs fästning i Göteborg.

Skaraborgs län bildades 1634 och landshövdingen höll då till på Höjentorp och Götala kungsgård utanför Skara. Men 1660 när Thord Ulfsson Bonde tillträdde blev Marieholms kungsgård hans säte och Mariestad blev därmed residensstad.

Gävleborgs län hittar jag ingen information om namnet på. Men där stämmer namnet med residensstaden. Gävle har genom historien varit en viktig stad längs norrlandskusten, så troligen är det bara så enkelt.

Före 1997 utgjordes Skåne län av

Kristianstads län - Kristianstad
Malmöhus län - Malmö

Dalarnas län hette

Kopparbergs län - Falun

Till varje län fanns en länsstyrelse.

De flesta län hade även ett landsting, som ansvarade för sjukvård, kollektivtrafik m.m. Länsindelningen utgjorde även grunden för annan statlig verksamhet.

Förändringar i länsindelning på 60-90-tal

1968 lades Stockholms stad till Stockholms län.

Den 1 januari 1997 slogs Kristianstads län och Malmöhus län samman till Skåne län.

Den 1 januari 1998 slogs Göteborgs- och Bohus län, Älvsborgs län och Skaraborgs län samman till Västra Götalands län (Habo och Mullsjö kommuner fördes till Jönköpings län på egen begäran).

Landsting Historisk utveckling

Göteborgs och Bohus läns landsting
1863-1984

bytte namn till...

Bohuslandstinget 1985-98

Gotlands läns landsting (1863-1970)

Kopparbergs läns landsting 1863-
1996 (bytte 1997 namn till Dalarnas
läns landsting)

Kristianstads läns landsting 1863-
1998

Malmöhus läns landsting 1863-1998

Kalmar läns norra landsting 1863-
1970 (Västervik var huvudort).

Kalmar läns södra landsting 1863-
1970.

1971 gick Kalmar läns norra och södra landsting ihop till Kalmar läns landsting med huvudort i Kalmar

Skaraborgs läns landsting 1863-1998 (blev 1999 en del av Västra Götalands läns landsting)

Älvsborgs läns landsting 1863-1998 (blev 1999 en del av Västra Götalands läns landsting)

Landstingsfria kommuner

Då landstingen bildades 1864, fick städer med mer än 25 000 invånare inte delta. Det gällde från början bara Stockholm och Göteborg, men 1871 hade även Malmö passerat gränsen. Gävle, Norrköping och Helsingborg följde. Denna begränsning upphörde efterhand som tätorterna växte sig större. Men alla städer, utom Göteborg och Malmö, valde att söka tillstånd hos regeringen för att återinträda i landstingen när det blev möjligt under 1950- och 60-talet.

Göteborg och Malmö stod utanför landstingen till årsskiftet 1998/1999. Andra kommuner/städer var Stockholm t.o.m. 1970 (staden ingick i Stockholms län sedan 1968), Helsingborg 1948–1963, Gävle till 1963 och Norrköping 1872–1967.

I de kommuner/städer som stod utanför landstingen sköttes frågorna istället av respektive kommun-/stadsfullmäktige.

Sedan 1998 är det bara Gotlands län som saknar landsting/region – där sköts landstingsuppdragen av kommunen Region Gotland. Gotland blev landstingsfritt 1971, då de 14 dåvarande kommunerna och landstinget slogs ihop till en landstingsfri kommun.

Innan 1999 fanns 20 landsting. Det var olika om ordet landsting stod före eller efter, så jag skriver bara ut hela där jag vet eller där jag hittat svar.

Blekinge
Dalarna
Landstinget Gävleborg
Halland
Jämtlands läns landsting
Jönköping
Kalmar
Kronoberg
Norrbotten
Skåne
Stockholm
Södermanlands läns landsting och
Landstinget Sörmland
Uppsala
Värmland
Västerbottens läns landsting
Landstinget Västernorrland
Västmanland
Örebro
Östergötland
Västra Götaland

Regioner

Från den 1 januari 2019 är alla landsting regioner. Kristianstads respektive Malmöhus läns landsting ingår från 1 januari 1998 i Region Skåne.

Regionerna är 21 st. De tidigare landstingen plus...

Gotland, vars 13 kommuner även har regionansvar.

Köping

KÄLLA: Wikipedia

En köping har i Sverige, Finland och Estland varit en ort med speciella rättigheter, men som inte har haft stadsrättigheter.

I fornsvenskan köpunger, i sen fornsvenska även köping. I forndanska køping, i danska købing, isländska kaupangr, norska kaupang. Det finska ordet för stad, kaupunki, är ett för-finskat lånord från svenskans köping.

Vikingatid och medeltid

De äldsta handelsplatserna i Norden kallades ursprungligen för birkar och styrdes av egna lagar bjärköarätter.

Ordet köping för dessa handelsplatser är en gammal nordisk beteckning som återfinns i flera ortnamn i Norden.

Några kända är Nidaros och Kaupang i Norge, Lödöse vid Göta älv i Västergötland, Köping (dagens Köpingsvik) på Öland och Björkö i Mälaren.

Köpingar som inte var kommuner, 1580- Lydköpingar

1620 introducerades en form för handelsplatser som fungerade som "stadsfilial" vilka kom att kallas för lydköpingar. Lydköpingarna fick ett eget juridiskt ramverk och var speciellt vanliga längs Smålands kust.

De bidrog till att permanenta en stadslig bebyggelse när städers borgare där tilläts driva handel året runt till

skillnad från bara under marknads-tidpunkter och hantverkare fick bosätta sig så länge de tillhörde en stads gille.

1620 fick Kalmar stad rätt att upprätta lydköpingar vid Borgholm, Ölands södra **mot**, Brömsebro, Linneryd och Mönsterås. Under Kalmar inrättades även Döderhultsvik (1646), Pataholm, Påskallavik (1689) och Bergkvara (1683). Bergkvara kom sedermera att delas mellan Kalmar och Karlskrona och Figeholm delades mellan Kalmar och Västervik. I dessa lydköpingar hade endast borgarna i Kalmar rätt att idka köpenskap och hantverkarna skulle tillhöra skrän i Kalmar.

1620 inrättades även lydköpingar i Bjurvik, Gamleby, Locknevi och Ed (alla under Västerviks stad), Hellestad (under Norrköpings stad), Ullasjö, Fällinge, Horn, Moheda och Värnamo (under Jönköpings stad).

1647 fick både Söderköping och Västervik rätt att hålla lydköping i Valdemarsvik, men på skilda platser och tider. 1723-1727 hade även Norrköpings stad köpingsrätt i Valdemarsvik. En annan delad lydköping var Strömmen (Strömstad), som från 1667 i något eller några år delades under Göteborgs stad, Marstrands stad och Uddevalla stad, innan handelsplatsen vid norska gränsen fick stadsprivilegier.

1686 inrättades Ronneby och Kristianopels lydköpingar under Karlskrona stad. Några av dessa äldre lydköpingar hölls bara öppna under vissa tider på året och kan då alltså beskrivas som en sorts marknadsställen med särskilda juridiska regler.

Efter att friköpingsformen etablerades ombildades några lydköpingar till sådana (Värnamo 1859, Gamleby och Valdemarsvik) men flera av lydköpingarna upphörde antingen genom att de återgick till att vara enklare samhällen eller genom att de blev städer. Borgholm blev stad 1816 och Döderhultsvik ombildades 1856 till stad under namnet Oskarshamn. Vid tiden för kommunindelningsreformen 1862 var 7 av 19 köpingar lydköpingar: Bergkvara, Figeholm, Kristianopel, Mönsterås, Pataholm, Påskallavik och Ronneby, varav två (Ronneby och Mönsterås) omvandlades till köpingskommuner.

Friköping

Under kung Gustav III:s regering skapades en ny typ av köping, som inte sorterade under någon stad och vars invånare inte lydde under handelsreglementen eller skrårordningar. De kallades för friköpingar. Tammerfors (1775, stad från 1779) och Malmköping (1784) blev de första. 1811 tillkom Arvika och Töcksmark och 1820 Motala och Mörbylånga. 1828 fick Ljungby rätt att bilda köping. Några lydköpingar ombildades också till sådana (Värnamo 1859, Gamleby och Valdemarsvik).

Från 1825 utfärdade Kunglig Majestät reglementen för en del köpingar. För Arvika förordnades 1843 om en municipalstyrelse, vald med census av borgarna för ledning av ordningsärenden. Vid tiden för kommunindelningsreformen 1862 var 12 av de 19 köpingarna friköpingar, varav 5

(Arvika, Lysekil, Malmköping, Motala och Ö-vik) omvandlades till köpingskommuner.

Municipalköping

I och med 1862 års kommunalförordningar inrättades Sveriges kommuner. Tolv av de tidigare köpingarna bildade dock då inte köpingskommuner och 3 februari 1865 tillkom en trettonde köping, Nybro köping, som bildades enligt den äldre ordningen och alltså inte som en köpingskommun.

De köpingar som kvarstod som aktiva handelsplatser och inte ombildats kom från 1930-talet att betecknas som municipalköpingar, då för särskilja dem från municipalsamhällen och de köpingar som utgjorde egna kommuner (köpingskommuner). Det äldsta kända belägget för ordet är från 1933. Ordet betecknas dock som mindre brukligt och i t. ex. Statistisk årsbok kallades dessa orter köpingar ej utgörande egen kommun.

De orter som på detta sätt officiellt blev municipalköpingar var

Gamleby municipalköping i Gamleby landskommun, fanns parallellt med Gamleby municipalsamhälle och upplöstes 1956

Pataholms municipalköping i Ålems landskommun upplöstes 1954

Påskallaviks municipalköping i Döderhults landskommun, upplöstes 1956

För övriga 10 gällde

Bergkvara i Söderåkra landskommun, dess köpingsstatus upphörde på slutet av 1800-talet och den blev 1921 en del av Bergkvara municipalsamhälle.

Båstad i Båstads landskommun blev Båstads köpings municipalsamhälle 1900

Figeholm i Misterhults landskommun blev Figeholms köping 1878.

Kristianopel i Kristianopels landskommun blev 1924 Kristianopels municipalsamhälle som 1952 upplöstes när landskommunen uppgick i Jämjö landskommun

Ljungby blev municipalsamhälle 1921 och stad 1936

Mörbylånga blev köping 1871.

Nybro i Madesjö landskommun blev köping 25 april 1879.

Trelleborg blev stad 1867

Valdemarsvik blev köping 1914

Värnamo blev köping 1871

Dessa 10 listas också ibland i efterhand som municipalköpingar.

Köpingar som kommuner 1863–1970

I och med 1862 års kommunalförordningar inrättades Sveriges kommuner, för köpingar som köpingskommuner. När det gäller de då 20 lyd- och friköpingarna inrättades endast 5 friköpingar och 2 lydköpingar som egen kommun (Arvika, Lysekil, Malmköping, Motala och Ö-vik respektive Mönsterås och Ronneby).

Köpingarna lydde under förordningen om "kommunalstyrelse på landet" och saknade alltid egen jurisdiktion. När de så kallade stadsstadgorna infördes tillämpades Brandstadgan och Byggnadstadgan samt senare även 1907 års Stadsplanelag obligatoriskt i alla köpingar. Köpingar kan således sägas ha intagit en mellanställning mellan städer och landskommuner.

Vad gällde näringsfriheten så kom den nya utvidgade näringsfriheten 1864 att innebära att all skillnad mellan köpingarna och landsbygden upphörde. Från 1900 tilläts dock köpingarna att i likhet med städerna att få anlägga boktryckerier.

De ursprungliga sju köpingskommunerna kom under resten av 1800-talet och 1900-talets första del att utökas med 121 stycken. Under några år runt 1960 hade Sverige som mest 96 köpingar samtidigt. Ofta bröts tätorter ut ur de landskommuner de tillhörde för att bilda köpingar, som ibland senare blev städer. I de senare fallen av köpingsnybildningar (den sista så sent som 1959) var det oftast så att ett municipalsamhälle upplöstes och hela kommunen ombildades till en köping.

Efter 1971 i Sverige

Vid kommunreformen 1971 infördes enhetlig kommuntyp, varvid alla tidigare landskommuner, köpingar och städer ersattes av kommuner. I samband med reformen minskades också det totala antalet kommuner:

1965 cirka 1 000, 1977 var de 277. Då hade 71 av Sveriges kommuner en tidigare köping som centralort. I och med Gnestas frigörelse från Nyköping 1992 har 72 av 290 kommuner det.

Till skillnad från stad är det ovanligt att köping i dag används i dagligt tal. Ett undantag är Ljusdal i norra Hälsingland.

Köpingar som kommuner i Finland, 1858–1976

Förhållandena i Finland var likartade de i Sverige. Den första köpingen var Ikalis, som bildades 1858 som en osjälvständig köping under Ikalis landskommun. Den första självständiga köpingskommunen var Salo, som blev en sådan då den avskildes från Uskela 1887.

Efter 1977 i Finland

Köpingen som kommuntyp avskaffades i Finland 1977 och alla köpingar blev städer (kommunen fick själv välja, men ingen valde att bli landskommun). Även i Finland tillämpas sedan 1995 enhetlig kommuntyp. Dock kan en kommun som så önskar, enligt eget omdöme, kalla sig stad. Liknande möjlighet att kalla sig köping finns däremot inte.

Köpingar i Estland

I Estland har köpingar funnits sedan 1500-talet. Det finns idag 12 orter i Estland som har status som köping (estniska: alev). Många av dessa har tidigare varit en egen kommun

(köpingskommun, estniska: alevvald) men sedan kommunreformen 2017 är alla köpingar en del av en annan kommun.

Mindre tätbebyggda orter som inte har invånartal och/eller servicegrad för att räknas som köpingar kan istället ha den lägre statusen som småköping (estniska: alevik).

I Estland finns ordet köping (ostma) än idag för orter med stadsliknande bebyggelse som inte har status som städer. Ordet har betytt olika saker i olika perioder.

Tyskland

På tyska kallas en köping ibland för ein Flecken, särskilt i Nordtyskland. En mindre stad kan också kallas Minderstadt. Små handelsplatser omnämns ofta som Marktflecken eller Marktrecht. På samma vis som det svenska ordet ”köping” betecknade de tyska uttrycken tidigare en tätort med vissa funktioner som handelsplats, men utan stadsrättigheter.

Idag finns fortfarande Marktgemeinde som officiell beteckning på kommuner med historisk status som köpingar i Bayern, Hessen, Österrike och Sydtyrolen, men det har ingen förvaltningsrättslig betydelse.

Köpingskommuner har, på samma sätt som stadskommuner, samma rättigheter och skyldigheter som en vanlig kommun, men en köping har rätt att använda Markt officiellt som del av kommunnamnet, på samma sätt som städer får kalla sig Stadt.

Kina

Det kinesiska zhen översätts ofta som ”köping”, men även småstad eller marknadsstad. Det är en administrativ enhet på den 4:e och lägsta nivån i den kinesiska administrativa hierarkin. Den är på samma administrativa nivå som den kinesiska socknen, xiāng, med den skillnaden att köpingen har en högre grad av urbanisering (befolkningsflyttning från land till stad) än en socken och köpingen är ofta centralort i en härad. 1995 fanns det 17 532 köpingar (totalt 47 034 orter på sockennivå).

Köping i namnet

Köping i Västmanland

Linköping, Norrköping och
Söderköping i Östergötland

I Danmark finns minst 3 Nykøbing

Kriminalvården

Uppdrag

Kriminalvården är en statlig myndighet med ansvar för häkten, fängelser och frivård.

Deras uppgift är att tillsammans med polis, åklagare och domstolar minska brottsligheten och öka människors trygghet.

Kriminalvården lyder under regeringen och hör till Justitiedepartementets ansvarsområde.

Inom Kriminalvården kallas man klient eller på anstalt intagen.

I den dagliga verksamheten arbetar man med att påverka klienterna till att inte återfalla i brott. Man värnar om en human människosyn och om klienternas integritet och rättssäkerhet.

Den som avtjänar ett straff ska göra det på ett säkert sätt och ska inte kunna begå brott under sin tid i Kriminalvården.

Minska återfallen

Ett sätt att öka tryggheten i samhället är att minska antalet återfall i brott. Det arbetar man med genom motiverande samtal, behandlingsprogram, sysselsättning och en möjlighet för de intagna att förbättra bristande skolgång.

Klienterna ska vara bättre rustade att klara ett liv utan kriminalitet och droger när de lämnar Kriminalvården än de var innan.

Häkte, fängelse, frivård

Kriminalvården ansvarar för landets häkten, fängelser och straff utanför fängelset, s. k. frivård.

Häkte

Den som misstänks för ett allvarligt brott kan häktas av domstolen i väntan på att brottet utreds.

Den häktade betraktas som oskyldig fram till fällande dom.

Fängelse

Samhällets sätt att straffa den som begår ett allvarligt brott.

Den som dömts till fängelse förlorar sin frihet under en tid. Ett fängelsestraff kan vara från 14 dagar till livstid.

Kriminalvården hjälper den som sitter i fängelse att anpassa sig i samhället samtidigt som man försöker att motverka de skador som kan följa av en inlåsning.

Det är en grundtanke i svensk kriminalpolitik att försöka undvika att låsa in människor, eftersom inlåsning har skadliga effekter på den enskilda individen. Den som istället för fängelsestraff döms till ett straff i frihet hamnar hos frivården.

De som är intagna på anstalt ([se lista](#)) arbetar, går utbildning eller genomgår behandling.

Alla insatser ska hjälpa den dömda att inte återfalla i brott.

Det är det viktigaste målet.

Livstidsstraff

Svensk lags strängaste straff.

Inte tidsbestämt, dömda vet därför inte hur länge de kommer att sitta i fängelse. 1 oktober 2021 avtjänade 157 intagna livstidsstraff i Sverige.

Brott som kan ge livstids fängelse:

mord
grovt spioneri
grov mordbrand
grov allmänfarlig ödeläggelse
människorov
grovt sabotage
sjö-, luftfarts- och flygplatssabotage

Omvandling till tidsbestämt

Efter att ha avtjänat minst 10 år av straffet kan den dömda ansöka om att få sitt livstidsstraff tidsbestämt. Om tingsrätten går med på ansökan, får det tidsbestämda straffet inte vara kortare än 18 år, som är det längsta tidsbegränsade straff som kan dömas ut i Sverige.

Alla beslut om att omvandla livstidsstraff till tidsbestämt straff avgörs i Örebro tingsrätt.

Kriminalvården och Rättsmedicinalverket yttrar sig bl. a. om hur den dömda skött sig under strafftiden respektive risken för återfall i grov brottslighet.

För den som får livstidsstraffet omvandlat till tidsbestämt straff, gäller samma regler som för övriga fängelsedömda, t. ex. när det gäller villkorlig frigivning.

Villkorlig frigivning

Intagna avtjänar i normalfallet 66% av sin strafftid innan de blir villkorligt frigivna. De har då en prøvotid som motsvarar sista tiden av fängelsestraffet, men minst ett år.

I Sverige är det praxis att en livstidsdömd fånge kan få sitt straff tidsbestämt efter en viss tid, efter att ha fått ansökan om nåd beviljad. I snitt sitter en livstidsdömd i fängelse i 16 år, vilket innebär att straffet tidsbestämdes till 25 år med villkorlig frigivning, efter 66% strafftiden.

Sedan 2006 beslutar Örebro tingsrätt om livstidsdömda fångar ska få sitt straff tidsbestämt. Tingsrätten får efter ansökan, som får göras först sedan 10 års fängelse avtjänats, omvandla livstidsstraffet till minst 18 år. Tingsrättens beslut kan överklagas till Göta hovrätt och sedan till Högsta domstolen. Vid beslutande om straffet ska omvandlas tas i betraktande hur man har skött sig under fängelsetiden, risk för att begå nya brott och hur allvarligt brottet var när det begicks.

Två tredjedelsprincipen beaktas vid tidsbestämning med viss marginal för förberedelse.

Den 11 juni 1994 hämtade den då 24-årige fänriken Mattias Flink sitt tjänstevapen, en AK 5, på regementet I13 i Falun. Strax före klockan 03.00 sköt han 7 personer till döds med 47 skott. Fängelsestraffet förkortades till 30 år i december 2011, så han släpptes i juni 2014. Han skulle ha släppts 2024.

Ett förkortat straff i närtid var våldtäktsmannen Hagamannen.

2006 dömdes han till 14 års fängelse för mordförsök, 2 fall av grov våldtäkt, våldtäkt och våldtäktsförsök.

Han blev villkorligt frigiven 28 juli 2015 - efter drygt 9 år i fängelse.

Unga i fängelse

En person under 15 år är inte straffbar (straffmyndig) och kan inte dömas för brott och ungdomar på 15-17 år är ovanliga i kriminalvården.

Luleå och Haparanda är ungdoms-anstalter. Täby har en särskild avdelning för unga i fängelse.

De flesta intagna som placeras på ungdomsanstalt eller ungdomsavdelning är 18-21 år.

Ungdomsavdelningarna har behandling och sysselsättning speciellt utformade för unga.

Kvinnor i fängelse

Kriminalvården har skilda fängelser för kvinnor och män. Kvinnor som är dömda till fängelse avtjänar sitt straff på anstalterna Hinseberg, Färingsö, Sagsjön, Ljustadalen, Ringsjön eller Ystad. Där är personalen utbildad för att kunna möta särskilda behov hos dömda kvinnor.

Det är betydligt färre kvinnor än män som sitter av straff på anstalt. Antalet kvinnor intagna i fängelse är 250-350 dagligen. Det är drygt 5% av det totala antalet intagna i svenska fängelser.

Föräldraskap på anstalt

Många barn i Sverige har en förälder i häkte, fängelse eller frivård.

När barn kommer i kontakt med Kriminalvården måste de höga säkerhetskraven kombineras med barnens rätt till sina föräldrar och om det är för barnets bästa att ha kontakt. Det ställer höga krav på Kriminalvården.

Man arbetar för att skapa möjligheter för intagna att åtminstone till viss del ta sitt föräldraansvar, men man har också ett ansvar för att barn inte far illa. Det är extra viktigt i de fall där barn är brottsoffer.

I Kriminalvårdens grundutbildning får all personal utbildning i att ha ett barnperspektiv i arbetet med klienterna t. ex. rörande de klientbeslut som Kriminalvården fattar.

Man jobbar med intagnas föräldraskap på flera sätt.

Föräldragrupp

På några anstalter finns möjlighet att gå i föräldragrupp. De utgår från Barnkonventionen och materialet innefattar bl. a. områden i föräldraskapet som stödjer barns förmåga att klara av påfrestningar som kan uppstå till följd av föräldrarnas kriminalvårdspåföljd.

Medverkan i Föräldragrupp syftar till att stödja föräldrarna för att främja barnens positiva utveckling, med barnen i fokus. Målet är att föräldern får möjlighet att utveckla sin egen föräldraroll, får mer kunskap om

barns behov och utveckling. Det kan även stärka motivationen till ett liv utan kriminalitet.

De som leder föräldragruppen ska ha gått en föräldragruppleddarutbildning.

Godnattsagor inifrån

Ger föräldrar som sitter i fängelse kunskap om läsandets betydelse och de får möjlighet att tala in godnattsagor på cd till sina barn. Det ska stärka relationen mellan barn och förälder.

Barnanpassade besöksrum

Att hälsa på en förälder i fängelset kan vara en speciell upplevelse. Därför har man anpassade besöksrum där lek, pyssel och samvaro står i fokus.

Barnanpassade besöksrum, som är större än andra besöksrum, finns på alla anstalter. Här finns barnmöbler, leksaker, spel, böcker och pysselgrejer.

Besöket ska inte vara långtråkigt så att barnet inte vill komma tillbaka.

En del anstalter (alla kvinnoanstalter) har en besökslägenhet. Där ska intagna kunna träffa barnen under en längre tid och i en bättre miljö än ett vanligt besöksrum.

Här kan barn och föräldrar t. ex. leka, laga mat och titta på tv tillsammans.

Spädbarn på anstalt

Intagen smed spädbarn kan ha det hos sig i anstalt om det anses vara för barnets bästa. Det gäller då för-

älderns strafftid är kort, om frigivningen är nära eller om det inte finns någon lämpligare placering för barnet. Kriminalvården och socialnämnden i respektive hemkommun beslutar om det.

Permission

Innebär att en intagen får lämna anstalten under ett visst antal timmar för att t. ex. gå till Arbetsförmedlingen, gå på möte hos Anonyma Alkoholister (AA)/Anonyma Narkomaner (NA) eller hälsa på familjen.

Permission är ett sätt att förbereda intagna på att återvända till samhället. Det är ingen rättighet och de som har permission måste ofta ringa till anstalten vid vissa tidpunkter eller anmäla sig på t. ex. ett häkte, en polisstation eller ett frivårdskontor.

Utslussning

Vissa klienter är i behov av extra stöd för att minska risken för återfall i brott. Då finns olika former av utslussning för att underlätta övergången mellan fängelsetiden och livet i frihet.

Det finns 4 särskilda utslussningsåtgärder som kan påbörjas innan frigivning:

Halvvägshus

Klienten bor under eget ansvar i ett hus som är öppnare än fängelser med säkerhetsklass 3. För intagna med särskilt behov av stöd eller kontroll. Det kan t. ex. gälla den som

saknar bostad eller inte är redo att vistas i sin bostad längre perioder. Klienten får lämna området under särskilda tider för att delta i sysselsättning, handla och delta i aktiviteter. Klienter i halvvägshus kan ha fotboja och det finns alltid personal i boendet.

Halvvägshus finns för närvarande i Stockholm, Göteborg och Malmö.

I övriga delar av landet finns möjligheter till placering på halvvägshusplats i ett stödboende eller i familjevårdsliknande form med samma regler som i ett halvvägshus.

Frigång

Under dagtid får klienten göra vissa aktiviteter utanför fängelset. Det kan t. ex. vara arbete, behandling eller utbildning. Frigång kan de intagna få som har behov av en introduktion i arbetslivet. Det får inte finnas risk för att personen ska begå brott, rymma eller på annat sätt missköta sig.

Vårdvistelse

Klienten får behandling för det problem som ligger bakom kriminaliteten. Det kan gälla missbruk eller beroende av narkotika/alkohol, våldsbägenhet och spelberoende eller hjälp att bryta kriminella tankar och handlingar. Behandlingen sker utanför fängelset på särskilda behandlingshem som Kriminalvården har avtal med, s. k. Hem för vård och boende (HVB-hem). Det finns även möjlighet till placering i familjevård och på arbetskooperativ.

Utökad frigång

Klienten avtjänar fängelsestraffet hemma under kontrollerade former och måste antingen arbeta, delta i utbildning eller få behandling.

Man kontrolleras bl. a. av fotboja. Möjligheten att lämna bostaden kan utökas efter hand.

Villkorlig frigivning

När en intagen har avtjänat 66% av fängelsestraffet ska personen bli villkorligt frigiven, om det inte finns särskilda skäl som talar emot det. Efter frigivningen har den dömde en prøvotid som motsvarar det som återstår av straffet eller minst ett år.

Det är frivården som beslutar om det är aktuellt med övervakning vid villkorlig frigivning. Beslutet om övervakning beror bl. a. på klientens risker och behov och hur livet ser ut. Under övervakningstiden bor klienten hemma men måste ha regelbunden kontakt med frivården.

Utgångspunkten är att övervakningen pågår under hela prøvotiden, men frivården kan besluta om att övervakningen ska upphöra i förtid om behov inte längre finns.

Övervakning vid villkorlig frigivning kan förenas olika föreskrifter under övervakningstiden. Det kan t. ex. vara att delta i Kriminalvårdens behandlingsprogram mot kriminalitet eller missbruk.

Föreskrifter kan också handla om att inte få vistas på vissa platser.

Vid misskötsamhet kan frivården besluta om varning eller särskild föreskrift. Vid allvarlig misskötsamhet kan frivården anmäla ärendet till övervakningsnämnden som kan besluta om att förverka dagar av den villkorligt medgivna friheten, upp till 90 dagar åt gången.

Detta innebär att klienten får avtjäna denna tid i fängelse.

Då kan klienten inte bli villkorligt frigiven:

Om straffet är en månad eller kortare.

Om klienten har dömts till ett fängelsestraff i kombination med skyddstillsyn.

Om fängelsestraffet är ett förvandringsstraff för böter.

Uppskjuten

Den 1 maj 2021 ändrades lagen om villkorlig frigivning för den som avtjänar fängelsestraff i anstalt och häkte. Den innebär i praktiken att den villkorliga frigivningen kan komma att skjutas upp om en intagen inte deltar i vissa åtgärder eller inte sköter sig.

Frivård

Frivård är kriminalvård ute i samhället. Ett straff i frivård innebär både kontroll och stöd för de dömda.

Frivården övervakar klienter som är villkorligt frigivna, har skyddstillsyn, ungdomsövervakning, samhällstjänst eller fotboja. De flesta av de som döms till kriminalvård finns i frivården.

Kriminalvården har 32 frivårdskontor över hela Sverige och antalet klienter i frivården är cirka 11 000.

Men frivårdens arbete börjar redan när en person misstänks för ett brott.

Handläggarna gör personutredningar av de misstänkta före rättegång för att underlätta för domstolen att välja straff vid en fällande dom.

Frivården planerar straffet, s. k. verkställighetsplanering. Det gör de för alla dömda.

Frivården lämnar även yttrande till domstol när det gäller brottmål, s. k. personutredning. Merparten av de som döms till ett kriminalvårdsstraff får frivård.

Skyddstillsyn

Om du är dömd till skyddstillsyn har du regelbunden kontakt med frivården. Du står under övervakning hela prövotiden på 3 år, men frivården kan efter ett år besluta om att låta övervakningen upphöra tidigare.

Samhällstjänst

Samhällstjänst kan komplettera en dom till skyddstillsyn eller villkorlig dom. Att göra samhällstjänst innebär att göra samhällsnyttigt, oavlönat arbete. Arbetet utförs på fritiden och kan kombineras med vanligt arbete eller studier.

Fotboja

Den som dömts till max 6 månaders fängelse kan erbjudas intensivövervakning.

Frivården skickar då hem ett brev där man erbjuds att ansöka om fotboja.

Ungdomsövervakning

Den som har dömts till ungdomsövervakning måste följa vissa regler under minst 6 månader och upp till ett år. I domen står det hur lång övervakningstiden är.

Behandling och vård

De som dömts till straff har olika förutsättningar för behandling. Målet är att varje person ska kunna ta hand om sig själv, vara fri från missbruk och kunna försörja sig lagligt.

För en del fängelsedömda kan det vara en utmaning att lära sig tvätta kläder och laga enkel mat, medan andra kan läsa in gymnasiet eller gå en yrkesutbildning. För vissa kan en lagom start vara att lära sig vara en bättre förälder och att arbeta på att förbättra kontakten med familjen. Även inom frivården genomgår många behandling som en del av sitt straff.

Det är därför viktigt att arbete, studier, behandlingsprogram och annan sysselsättning anpassas efter varje individs förmåga.

Återfallen minskar

Kriminalvården har behandlingsprogram inom våld, relationsbrott, sexualbrott, kriminalitet samt missbruk och beroende.

Utbildning och arbete bidrar till förändring

Genom utbildning och arbete får dömda personer nya färdigheter, kunskaper och tankemönster. Det ger bättre förutsättningar efter avtjänat sitt straff (se tidigare artikel om bl. a. paralleller mellan dyslexi och kriminalitet).

Gemensamt för anstalterna är att de har Vuxenutbildning på grund- och gymnasial nivå, svenska för invandrare samt läs- och skrivträning.

Anstalter

Säkerhetsklass

Rätt intagen ska vara på rätt plats. Ingen ska behöva sitta med mer övervakning än nödvändigt. Därför är Sveriges 46 fängelser indelade i 3 säkerhetsklasser, från den högsta, 1 till den lägsta, 3.

Förmågan att förhindra rymningar och fritagningsförsök avgör en anstalts säkerhetsklass. Vissa anstalter har platser i flera olika säkerhetsklasser. Varje intagen bedöms individuellt för att hamna på rätt anstalt.

Säkerhetsklass 1

Den högsta säkerhetsklassen av slutna anstalter. Anstalter i säkerhetsklass 1 utrustas för att klara de mest riskfyllda intagna. Hall, Kumla och Saltvik har även s. k. säkerhetsavdelningar. De är speciellt anpassade för klienter som bedöms utgöra en särskilt hög risk för rymning eller fritagning.

Säkerhetsklass 2

Slutna anstalter med lägre säkerhetsnivå. Anstalter inom denna kategori kan ha olika grad och form av övervakning och kontroll. Vissa har mur och staket, vissa är renodlade behandlingsanstalter medan andra har ett blandat innehåll i verksamheten.

Säkerhetsklass 3

Anstalterna saknar direkta rymningshinder.

Beredskapsplatser

Beredskapsplatser är tillfälliga platser i väntan på att byggen av fler platser ska färdigställas.

De 46 anstalterna är:

Asptuna

Anstalt med 124 platser i säkerhetsklass 3. Ligger vid sjön Aspen i norra Botkyrka, 2 mil söder om Stockholm. De intagna bär fotboja.

Beateberg

Anstalt med 56 platser i säkerhetsklass 2 samt 6 platser i säkerhetsklass 3. Ligger i Trångsund söder om Stockholm.

Borås

Anstalt med 153 platser i säkerhetsklass 2. Ligger i stadsdelen Västeråsen i Borås. Öppnades 1982, byggdes ut 1995 och 2022.

Brinkeberg

Anstalt med 130 platser i säkerhetsklass 2 med psykisk inriktning i Vänersborg.

Fosie

Anstalt med 173 platser i säkerhetsklass 2 i södra Malmö.

Färingsö

Anstalt med enbart kvinnliga intagna. 30 platser i säkerhetsklass 2 och 12 platser i säkerhetsklass 3.

Gruvberget

Anstalt med 61 platser i säkerhetsklass 3. Ligger cirka 4 mil söder om Bollnäs i södra Hälsingland. Gammal skogsarbetarby med 11 villor. Intagna får ansöka om att få komma hit efter uppföljda kriterier. Ibland kan familjemedlemmar eller andra nära anhöriga få bo tillsammans med intagna i husen.

Gävle

Anstalten har 64 ordinarie platser i säkerhetsklass 2. Ligger i Södra Bomhus.

Hall

Anstalt med 183 platser i säkerhetsklass 1. Ligger 5 kilometer sydost om Södertälje.

Halmstad

Anstalten har 93 platser i säkerhetsklass 2 och 11 platser i säkerhetsklass 3. Ligger nära handelsområdet Flygstaden, 5 kilometer väster om Halmstad.

Haparanda

Anstalt med 22 platser för ungdomar i säkerhetsklass 2. Ligger i centrala Haparanda.

Hinseberg

Anstalt med enbart kvinnliga intagna. Har 110 platser i säkerhetsklass 2. Ligger i utkanten av Frövi cirka 2 mil nordost om Örebro.

Hällby

Anstalt med 182 platser, varav 32 beredskapsplatser i säkerhetsklass 1. Ligger i Kvicksund, cirka 13 kilometer nordväst om Eskilstuna. Norra delen av Kvicksund ligger i Västerås kommun i Västmanland. Södra delen ligger i Eskilstuna kommun i Södermanland. Bl. a. Hällby.

Härnösand

Anstalt av säkerhetsklass 2 med 87 platser. Ligger i centrala Härnösand, vid polishuset. Återöppnades 2022 efter att ha varit stängt sedan 2009.

Högsbo

Normalanstalt i säkerhetsklass 2. Anstalten har 45 ordinarie platser och 18 beredskapsplatser. Ligger i Högsbo, Göteborg.

Johannesberg

Anstalt med 112 platser i säkerhetsklass 2. Ligger i Mariestad.

Kalmar

Anstalt med 60 platser i säkerhetsklass 2. Ligger i centrala Kalmar.

Karlskoga

Anstalt med 140 platser i säkerhetsklass 2. Ligger 3 kilometer från Karlskoga centrum i Örebro län men i Värmland.

Kristianstad

Anstalten har 88 platser i säkerhetsklass 2 och 27 platser i säkerhetsklass 3. Ligger i Vä cirka 1 mil söder om Kristianstad.

Kumla

Anstalt med 529 platser i säkerhetsklass 1. Kallas i folkmun för Kumlabunkern. Ligger i utkanten av Kumla i Örebro län.

Ljustadalen

Anstalt för kvinnor med 30 platser i säkerhetsklass 3. Ligger i Sundsbruk norr om Sundsvall. Nära ICA Maxi Birsta.

Luleå

Ungdomsanstalt med 9 platser i säkerhetsklass 2. Ligger på Porsön vid Universitetsområdet.

Mariefred

Anstalt med 120 platser i säkerhetsklass 2. Ligger 2 kilometer utanför Mariefreds centrum.

Norrtälje

Anstalt med 191 platser i säkerhetsklass 1. Ligger i utkanten av Norrtälje i Stockholms län. Tillhör Uppland.

Nyköping

Anstalt med 59 platser i säkerhetsklass 2. Ligger i sydöstra Nyköping.

Ringsjön

Anstalt med 40 platser för kvinnor i säkerhetsklass 3. Ligger vid Rönneholms slott i Eslövs kommun.

Rödjan

Anstalt med 106 platser i säkerhetsklass 3. Ligger strax utanför Mariestad i Västergötland. En av landets första öppna anstalter och Sveriges första jordbruksfängelse. Fångarna skulle sysselsättas med jordbruksrelaterade uppgifter.

Sagsjön

Behandlingsanstalt för kvinnor med 14 platser i säkerhetsklass 2 och 9 platser i säkerhetsklass 3. Ligger i Lindome söder om Göteborg.

Salberga

Anstalt med 294 platser i säkerhetsklass 1. Ligger i nordvästra Sala i Västmanland.

Saltvik

Anstalt i säkerhetsklass 1 med 141 platser. Ligger i Saltvik cirka 4 kilometer norr om centrum och polishuset.

Skenäs

Anstalt med 164 platser i säkerhetsklass 3. Ligger på Vikbolandet cirka 3 mil sydoast om Norrköping.

Skogome

Anstalt med 179 platser i säkerhetsklass 2 och 20 platser i säkerhetsklass 3. Ligger på östra delen av Hisingen strax utanför centrala Göteborg.

Skänninge

Anstalt i säkerhetsklass 2 med 361 platser samt 18 häktesplatser. Ligger i Skänninge norr om Mjölby i Östergötland.

Storboda

Anstalt med 87 platser i säkerhetsklass 2. Ligger strax nordväst om Rosersberg, 3 mil norr om Stockholm.

Svartsjö

Öppen anstalt Anstalt med 119 platser i säkerhetsklass 3. Ligger i Ekerö kommun utanför Stockholm.

Sörbyn

Anstalt med 40 platser samt 13 beredskapsplatser i säkerhetsklass 3. Ligger i Hörnefors 4,5 mil söder om Umeå.

Tidaholm

Verksamhetsområde Tidaholm består av Anstalten Tidaholm, säkerhetsklass 1 och häkte. Anstalten har 120 anstaltsplatser och 56 häktesplatser för häktade utan restriktioner.

Tillberga

Öppen anstalt med 193 platser i säkerhetsklass 3. Ligger norr om Västerås.

Tygelsjö

Anstalt med 101 platser i säkerhetsklass 3. Ligger cirka 1,5 mil söder om Malmö.

Täby

Anstalt med 48 platser i säkerhetsklass 2 varav 6 öppna platser i säkerhetsklass 3. Ligger i Täby norr om Stockholm.

Umeå

Anstalt med 35 platser i säkerhetsklass 2. Ligger i utkanten av Umeå.

Västervik Norra

Anstalt med 255 platser i säkerhetsklass 2. Ligger i Gertrudsvik i Västervik.

Ystad

Anstalt med enbart kvinnliga intagna. 76 platser i säkerhetsklass 2.

Åby

Öppen anstalt med 60 platser i säkerhetsklass 3 i Funbo, cirka 1 mil sydost om Uppsala.

Österåker

Behandlingsanstalt med 112 platser i säkerhetsklass 2 varav 22 häktesplatser. Ligger cirka 3 mil norr om Stockholm.

Östragård

Anstalt med 173 ordinarie platser i säkerhetsklass 3. Ligger i sydöstra Vänersborg.

Rättspsykiatri

Undersökning

Den som hade en allvarlig psykisk störning när brottet begicks ska i första hand inte dömas till fängelse. Cirka 300 personer per år överlämnas till rättspsykiatrisk vård.

För att kunna ta ställning till detta kan en domstol begära en mindre rättspsykiatrisk undersökning av den misstänkte.

Den regleras dels av samma lagar som gäller för all vård (hälso- och sjukvårdslagen), dels av lagar inom straffrätten (brottsbalken och lagen om rättspsykiatrisk vård).

De häktade personerna tillhör Kriminalvården,

För att veta om allvarlig psykisk störning finns görs först en mindre undersökning.

Varje år gör rättspsykiatriska undersökningsenheter cirka 1 200 sådana undersökningar. De består av ungefär en timmes samtal och resultatet visar om en större rättspsykiatrisk undersökning är att rekommendera.

Vid en större undersökning undersöks den misstänkte av ett team med rättspsykiater, psykolog, socialutredare och omvårdnadspersonal.

Genom samtal, observationer och tester tar man reda på om personen hade en allvarlig psykisk störning när brottet begicks.

På uppdrag av domstolarna gör Rättsmedicinalverket varje år cirka 500-550 längre utredningar för att ta reda på om personen lider av allvarlig psykisk störning. Alla som är häktade för sitt brott är intagna på undersökningsenhet under tiden undersökningen pågår, vanligtvis 4 veckor. Cirka hälften av de som undersöks varje år överlämnas till rättspsykiatrisk vård. Undersökningar görs också på personer som inte är häktade och tar då 6 veckor.

Sjukdomar

Allvarlig psykisk störning är ett juridiskt begrepp och inte ett medicinskt. Exempel på en allvarlig psykisk störning kan vara vanföreställningar, tankestörningar och hallucinationer. Den största diagnosgruppen är psykossjukdomar, men andra vanliga diagnoser är autismspektrumtillstånd och personlighetssyndrom. Patienterna har ofta ett stort vårdbehov.

Behandling

Rättspsykiatriska vården bedrivs i den region där patienterna är folkbokförda. I Västernorrland finns rättspsyki i Nacksta i Sundsvall. En del regioner köper vårdplatser inom andra regioner, men ansvaret för att hitta och erbjuda vårdplats ligger inom den region där patienten är folkbokförd.

Rättspsykiatriska vården liknar annan psykiatrisk vård och använder ofta samma behandlingar. Dessutom kan patienter inom rättspsykiatri och psykiatri ha liknande sjukdomsbilder.

Men det finns vissa stora skillnader i diagnoser och läkemedelsbehandling.

Läkemedel

De flesta patienterna i rättspsykiatri får antipsykotiska läkemedel, även de utan en psykosdiagnos. I rättspsykiatri får fler patienter mer än ett antipsykotiskt läkemedel och traditionella sådana läkemedel är vanligare än i allmänpsykiatri.

Utskrivningsprövning

Om en person blir dömd och överlämnad till rättspsykiatrisk vård kan den vara villkorad med särskild utskrivningsprövning. Det sker när den psykiska störningen hos personen anses innebära en risk för återfall i allvarlig brottslighet.

Det är chefsöverläkaren som fattar beslut om vården ska upphöra för patienter som vårdas enligt LRV utan särskild utskrivningsprövning, men för patienter som vårdas enligt LRV med särskild utskrivningsprövning är det Förvaltningsrätten som fattar beslut.

Vården ges enligt Lag (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård, LRV. I lagen finns kriterier för när vården ska avslutas. Det finns ingen bestämd tid, snarare är processen inriktad på att uppnå behandlingsmål och skapa en ordnad livssituation. I genomsnitt är en person längre inom vården än motsvarande fängelsestid, men undantag finns.

Under 2019 vårdades knappt 1 900 personer i slutenvård genom lagen om rättspsykiatrisk vård, LRV. Av dessa var 85% män.

KÄLLA: kriminalvarden.se, Wikipedia, rmv.se, domstol.se

Nobelpris för covidupptäckt

Ungerska Katalin Karikó, 68 och amerikanska Drew Weissman, 64, får Nobelpriset i medicin.

Deras forskning, kring mRNA-vaccin mot covid-19, var avgörande för den snabba utvecklingen av vaccin under pandemin.

Redan för 40 år sedan upptäckte forskare att mRNA kunde användas för att trigga immunförsvaret.

”Pristagarnas banbrytande forskning har på ett fundamentalt sätt ändrat vår förståelse för hur mRNA samspelar med immunsystemet. Detta bidrog till den enastående snabba utvecklingen av vaccin under ett av vår tids största hot mot människors hälsa”, skriver Nobelförsamlingen i ett pressmeddelande.

Tekniken används nu för att ta fram vaccin mot andra infektioner.

Årets pristagare

Katalin Karikó föddes 1955 i Szolnok i Ungern och doktorerade vid Szegegs universitet 1982. Hon har tidigare varit vice president och senior vice president vid Biontech rna pharmaceuticals och är sedan 2021 professor vid Szegegs universitet och adjungerad professor vid Perelman School of Medicine vid University of Pennsylvania.

Drew Weissman föddes 1959 i Lexington, Massachusetts, USA. Han tog examen vid Boston University 1987 och inledde 1997 forskning vid Perelman School of Medicine vid University of Pennsylvania. Där är han i dag Roberts Family Professor i vaccinforskning och föreståndare för the Penn Institute for RNA Innovations.

Redan förra året spekulerades om Nobelpriset skulle gå till forskare som utvecklat mRNA-tekniken.

KÄLLA: [expressen.se](https://www.expressen.se)

mRNA

mRNA (message-) är en budbärare. Den bär informationen, som finns lagrad i vår arvs massa (DNA) till de proteiner vi alla är uppbyggda av.

Sådant RNA är ett steg på vägen i informationsöverföringen från gen till protein. Budbärar-RNA överför informationen om hur proteinet ska byggas upp från cellkärnans arvs massa till ribosomerna ute i cytoplasman, där proteinerna tillverkas.

PAPPER OCH STYGN

